

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 452

Rozwój trwały i zrównoważony

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Elżbieta Kozuchowska
Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz
Łamanie: Beata Mazur
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach internetowych
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-619-0

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp.....	7
------------	---

Część 1. Teoretyczne aspekty rozwoju trwałego i zrównoważonego

Arnold Bernaciak: Aktualne trendy relacji gospodarka–środowisko w Polsce w układzie presja – stan – reakcja / Current trends of relationships between economy and environment in Poland in a pressure – state – response framework	11
Tadeusz Borys: O dwóch komplementarnych ujęciach nowego paradygmatu konsumpcji / About two complementary approaches of a new consumption paradigm	22
Andrzej Czyżewski, Piotr Kulyk: Kształtowanie rozwoju trwale zrównoważonego w ekonomii rolnej w optyce historycznej i współczesnej / Creating permanently sustainable development in agricultural economics in historical and modern perspective	32
Johannes (Joost) Platje: Efficiency, fragility and unsustainable development / Wydajność, kruchość i niezrównoważony rozwój	46
Łukasz Popławski, Bogusław Kaczmarczyk: Problemy zrównoważonego rozwoju – wycena przestrzeni publicznej / Problems of sustainable development – evaluation of public space	58
Agata Rudnicka: Nowe standardy zarządzania jakością i środowiskiem a zrównoważony rozwój przedsiębiorstwa / New quality and environmental management standards vs. sustainable development of a company	65
Ivan Telega, Maciej Malaczewski: Wzrost gospodarczy, zasoby naturalne oraz środowisko w świetle schumpeterowskiej teorii wzrostu / Economic growth, natural resources and environment in the light of Schumpeterian growth model	74

Część 2. Globalny wymiar rozwoju zrównoważonego

Agnieszka Becla: Problemy ekologiczne a Milenijne Cele Rozwoju w świetle idei zrównoważonego rozwoju / Ecological problems and Millennium Development Goals in the light of the sustainable development idea.....	93
Adam Budnikowski: Wybrane tendencje gospodarki światowej w latach 1946–2016 / Chosen trends of the world economy in the years 1946–2016	106
Stanisław Czaja: Czynniki niedostatecznej realizacji Milenijnych Celów Rozwoju – analiza globalna / Factors of the insufficient realization of Millennium Development Goals – global analysis	115

Eugeniusz Kośmicki: Współczesna globalna sytuacja kryzysowa a możliwości zrównoważonego rozwoju / Contemporary global crisis vs. a possibility of sustainable development	126
Leon Olszewski, Barbara Olszewska: Geoekonomiczne aspekty polityki rozwoju zrównoważonego / Geoeconomic aspects of sustainable development policy	137
Bartosz Ziemblicki: Zrównoważony rozwój z perspektywy prawa międzynarodowego i europejskiego / Sustainable development from the perspective of international and European law	149

Część 3. Problemy rozwoju zrównoważonego w ujęciu sektorowym i lokalnym

Hanna Adamska: Realizacja koncepcji zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich – studium przypadku / Implementation of sustainable development concept on rural areas – case study	165
Anna Bernaciak: Zmiany świadczeń dostarczanych przez ekosystemy w następstwie procesów rewitalizacji w miastach / Changes of the ecosystem services in the process of revitalization in cities	177
Joanna Godlewska: Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju zrównoważonej turystyki na obszarach przyrodniczo cennych / Theoretical and practical aspects of sustainable tourism development in precious natural areas .	185
Krzysztof Posłuszny: Wybrane metody analizy wpływu procesów fragmentacji na emisje środowiskowe / Chosen methods of analysis of fragmentation influence on the environmental emissions.....	197
Stanisław Korenik, Dorota Rynio, Alicja Zakrzewska-Półtorak: Miejski obszar funkcjonalny Wrocławia jako rdzeń województwa dolnośląskiego / Wrocław functional area as the core of the Lower Silesia Voivodeship.....	207
Paulina Legutko-Kobus: Zarządzanie dziedzictwem kulturowym jako element implementacji rozwoju zrównoważonego na poziomie lokalnym / Management of cultural heritage as implementation of sustainable development at the local level	219
Monika Paradowska: Wyzwania dotyczące współpracy interesariuszy na rzecz zrównoważonego rozwoju transportu w polskich miastach / Challenges for cooperation with stakeholders of sustainable transport in Polish cities	229
Przemysław Skulski: Miejsce przemysłu obronnego w gospodarce – wybrane problemy / The place of defence industry in economy – selected aspects.....	242
Marian Woźniak: Perspektywy i wyzwania turystyki w koncepcji zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych / Perspectives and challenges of tourism in the concept of sustainable use of natural resources ...	258

Wstęp

Pojęcie trwałości w gospodarowaniu pojawiało się już kilkaset lat temu. W 1713 r. posługiwał się nim H.C. Carlowitz w odniesieniu do gospodarki leśnej, a w XIX wieku G.P. Marsh w relacji do niekorzystnych skutków rozwoju gospodarczego. Termin „rozwój trwały i zrównoważony” (*sustainable development*) oficjalnie po raz pierwszy pojawił się podczas Konferencji Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) w Sztokholmie w 1972 r. Od tamtego czasu powstało wiele definicji tego procesu, a większość z nich nawiązuje do tej, którą przedstawiono w *Raporcie Komisji Brundtland „Nasza wspólna przyszłość”* w 1987 r. Według niej rozwój trwały i zrównoważony opiera się na zaspokajaniu potrzeb teraźniejszości bez ryzyka uniemożliwienia zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń.

Prawo przyszłych pokoleń do zaspokajania ich potrzeb rozwojowych implikuje potrzebę stworzenia określonych ram instytucjonalno-prawnych stymulujących zmiany działalności ekonomicznej i społecznej w kierunku ochrony zasobów środowiska. Polityka rozwoju zrównoważonego jest formułowana i wdrażana w skali globalnej, regionalnej, makroekonomicznej i lokalnej. Niniejsze opracowanie ma na celu wskazanie współczesnych trendów zmian jej podstaw teoretycznych, a także charakterystykę wybranych obszarów działań realizacyjnych.

Pierwsza część opracowania obejmuje teoretyczne, wielowymiarowe aspekty rozwoju trwałego i zrównoważonego. Zawiera odniesienia do nowego paradygmatu konsumpcji (jako jednego z podstawowych procesów gospodarczych), zmian relacji gospodarka-środowisko wraz ze sposobami ich identyfikacji, a także problemów nierównoważenia rozwoju. Opisano również wkład teorii zrównoważonego rozwoju do ekonomii rolnej, a następnie elementy zastosowań owej teorii w wycenie przestrzeni publicznej i funkcjonowaniu przedsiębiorstwa.

Drugą część opracowania poświęcono prawnym, politycznym i praktycznym problemom rozwoju trwałego i zrównoważonego w wymiarze globalnym. Problemy te zaprezentowano zarówno w perspektywie historycznej, jak i współczesnej w odniesieniu do kryzysu ekonomicznego i wiodących inicjatyw międzynarodowej polityki rozwoju. Poruszono też aspekty geoekonomiczne.

Trzecią i ostatnią część poświęcono problematyce rozwoju zrównoważonego w ujęciu sektorowym i lokalnym. Koncepcje równoważenia rozwoju poszczególnych sektorów gospodarki czy obszarów funkcjonalnych wyrastają z szerszego nurtu myśli ekonomicznej. W tym sensie są częścią i swoistym rozwinięciem (lub uszczegółowieniem) teorii rozwoju zrównoważonego. W wymiarze sektorowym w niniejszym opracowaniu uwzględniono przemysł, rolnictwo, transport i turystykę z uwzględnieniem polityk regulujących te dziedziny życia gospodarczego. W ukła-

dzie terytorialnym odniesiono się do uwarunkowań rozwoju obszarów miejskich i terenów wiejskich.

Prezentowane artykuły stanowią wkład do dyskusji nad ewolucją teorii rozwoju zrównoważonego i możliwościami jej urzeczywistnienia w praktyce, nad uwarunkowaniami wdrażania działań formułowanych na szczeblu Unii Europejskiej oraz na poziomie państw członkowskich (w tym adresowanych do podmiotów w skali lokalnej). Dotyczy to zarówno polityk makroekonomicznych, jak i sektorowych – w tym polityki środowiskowej. Skuteczność i efektywność tych działań może być odpowiedzią na wiele współczesnych wyzwań gospodarczych, społecznych i politycznych.

Karol Kociszewski

Joanna Godlewska

Politechnika Bałostocka
e-mail: j.godlewska@pb.edu.pl

TEORETYCZNE I PRAKTYCZNE ASPEKTY ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEJ TURYSTYKI NA OBSZARACH PRZYRODNICZO CENNYCH¹

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT IN PRECIOUS NATURAL AREAS

DOI: 10.15611/pn.2016.452.16

JEL Classification: Q56, Z32

Streszczenie: Celem artykułu jest przedstawienie aktualnych trendów w rozwoju zrównoważonej turystyki oraz wskazanie dobrych praktyk integracji celów gospodarczych, społecznych i środowiskowych w tym zakresie. Jako metody badawcze przyjęto analizę literatury przedmiotu, dokumentów międzynarodowych oraz studium przypadku. W artykule przedstawiono cele i zasady zrównoważonej turystyki, wynikające z międzynarodowej polityki turystycznej. Dokonano analizy uwarunkowań rozwoju turystyki na obszarach cennych przyrodniczo. Opisano również aktualne trendy rozwojowe powiązane z turystyką, takie jak zielona gospodarka, zielone innowacje, turystyka społecznie odpowiedzialna. Zaprezentowano też przykłady dobrych praktyk odnoszące się do kluczowych elementów rozwoju turystyki na obszarach przyrodniczo cennych: efektywnego planowania, zielonych innowacji, zaangażowania społeczności lokalnych w ochronę zasobów naturalnych oraz monitorowania zachowań osób odwiedzających te obszary.

Słowa kluczowe: zrównoważona turystyka, obszary przyrodniczo cenne, zrównoważony rozwój.

Summary: The aim of article is to show the current trends in the development of sustainable tourism and to indicate the best practices of economic, social and environmental objectives integration in this respect. Research methods were: the analysis of literature and international documents as well as case studies. The article presents the objectives and principles of sustainable tourism, resulting from international tourism policy. There were analysed conditions of tourism development in precious natural areas. Current development trends related to tourism were also described, such as the green economy, green innovation, socially responsible tourism. The article presents examples of the best practices relating to the key elements of tourism development in precious natural areas: effective planning, green innovation, involvement of local communities in protecting natural resources and monitoring visitors behaviour.

Keywords: sustainable tourism, precious natural areas, sustainable development.

¹ Badania zostały zrealizowane w ramach pracy S/WZ/1/2015 i sfinansowane ze środków na naukę MNiSW.

1. Wstęp

Turystyka jest dziedziną gospodarki, która jest mocno powiązana ze środowiskiem naturalnym. Z jednej strony rozwój turystyki zależy od jego jakości i walorów, z drugiej zaś wywiera wpływ na jego funkcjonowanie. Konieczne jest zatem zintegrowanie działalności turystycznej z celami ochrony środowiska, a także kształtowanie nowych, proekologicznych postaw uczestników turystyki. Takie podejście jest zgodne z koncepcją zrównoważonej turystyki. Ma ono szczególne znaczenie na obszarach cennych przyrodniczo, ze względu na ich unikalne wartości i większą wrażliwość na działanie czynników antropopresji.

Celem artykułu jest przedstawienie aktualnych trendów w rozwoju zrównoważonej turystyki oraz wskazanie dobrych praktyk integracji celów gospodarczych, społecznych i środowiskowych w tym zakresie. Zakres pracy obejmuje zarówno teoretyczne podstawy zrównoważonej turystyki, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów przyrodniczo cennych, jak i przykłady z praktyki, które mogą służyć jako wzór do naśladowania dla organizatorów turystyki na różnych szczeblach zarządzania. Jako metody badawcze przyjęto analizę literatury przedmiotu, dokumentów międzynarodowych i europejskich oraz studium przypadku.

2. Cele i zasady zrównoważonego rozwoju w polityce turystycznej

Obecna unijna polityka turystyczna uwzględnia coraz silniejszą konkurencję światową, a z drugiej strony europejską przewagę komparatywną, szczególnie widoczną w różnorodności krajobrazowej i bogactwie kulturowym. Ponadto powinny w niej zostać w pełni ujęte również inne wyzwania strukturalne, związane przede wszystkim ze zmianą klimatu, niedoborem zasobów wodnych i energetycznych, ryzykiem utraty różnorodności biologicznej oraz zagrożeniami, jakie dla dziedzictwa kulturowego niesie turystyka masowa. W związku z tym Komisja Europejska uznała, że konieczne są działania na rzecz rozwoju turystyki, które powinny skupiać się wokół czterech filarów:

1. Stymulowanie konkurencyjności sektora turystycznego w Europie.
2. Wspieranie rozwoju zrównoważonej i odpowiedzialnej turystyki wysokiej jakości.
3. Konsolidacja wizerunku i widoczności Europy jako zbioru kierunków turystycznych wysokiej jakości i opartych na zasadach zrównoważonego rozwoju.
4. Pełne wykorzystanie potencjału różnych obszarów polityki i instrumentów finansowych UE na rzecz rozwoju turystyki [Komisja Europejska 2010].

Podobne podejście do polityki turystycznej reprezentuje OECD, według której zrównoważona turystyka i konkurencyjność idą ze sobą w parze, ponieważ rozwój turystyki wymaga osiągnięcia równowagi pomiędzy rozwojem gospodarczym a celami społecznymi, kulturalnymi i środowiskowymi, tak aby zapewnić długoterminową przyszłość tego sektora. Dlatego zrównoważenie powinno być uznane za ważny

czynnik napędowy konkurencyjności, szczególnie w kontekście rozważań na temat zmian klimatu i ochrony środowiska [OECD 2010].

Aktualne wytyczne Komisji Europejskiej wskazują, że zachowanie zasad zrównoważonego rozwoju w turystyce obejmuje następujące aspekty:

- Odpowiedzialne wykorzystywanie zasobów naturalnych.
- Uwzględnienie wpływu aktywności turystycznej na środowisko (produkcja odpadów, uszczuplenie zasobów wodnych, wpływ na jakość gleb i na różnorodność biologiczną itd.).
- Stosowanie „czystych” źródeł energii.
- Ochrona dziedzictwa kulturowego.
- Zachowanie spójności przyrodniczej i kulturowej regionów turystycznych.
- Dbalność o wysoką jakość i trwałość tworzonych miejsc pracy.
- Uwzględnianie skutków gospodarczych z perspektywy społeczności lokalnych.
- Dbalność o wysoką jakość świadczonych usług turystycznych [Komisja Europejska 2010].

Zasady te zostały w większości uwzględnione w ramach strategii turystycznych realizowanych na poziomie krajowym i regionalnym, natomiast ciągle w niewystarczającym stopniu przekładają się na konkretne działania.

3. Uwarunkowania rozwoju zrównoważonej turystyki na obszarach cennych przyrodniczo

Analizując możliwości rozwoju turystyki na terenach przyrodniczo cennych, należy wziąć pod uwagę, że czynniki decydujące o dużej wartości przyrodniczej obszaru są jednocześnie składnikami atrakcyjności turystycznej. Ze względu na to, że rozwój współczesnej turystyki jest silnie uwarunkowany stałym dostosowywaniem podaży turystycznej do zmieniających się potrzeb rynku turystycznego, można stwierdzić, że przy określaniu uwarunkowań rozwoju turystyki na obszarach cennych przyrodniczo należy przyjąć założenie, że strona podażowa określa granice użytkowania turystycznego. Z jednej strony decyduje o atrakcyjności turystycznej obszarów (walory przyrodnicze), z drugiej zaś niewłaściwe zagospodarowanie turystyczne prowadzi do przekroczenia progu pojemności środowiska przyrodniczego, a w konsekwencji do jego degradacji i tym samym zubożenia walorów turystycznych. Jednocześnie należy pamiętać, że sfera podaży wpływa na wielkość i strukturę ruchu turystycznego. Nieumiejętne dostosowanie jej do wymagań turystów prowadzić będzie do dalszych, niekorzystnych zmian w środowisku przyrodniczym.

Według Szpilko i Ziółkowskiego, analiza interakcji pomiędzy turystyką a środowiskiem przyrodniczym od strony popytowej wskazuje, że do czynników kształtujących rozwój turystyki na obszarach chronionych należą uwarunkowania przyrodnicze, gospodarcze, informacyjne i polityczne.

Najważniejszą rolę odgrywają uwarunkowania przyrodnicze. Cele podróży związane są z wykorzystaniem zarówno elementów biotycznych, jak i abiotycznych.

Zdarza się także, że antropogeniczne przekształcenia środowiska przyrodniczego stają się elementem pobudzającym ciekawość turystyczną i rekreacyjną (np. kurhany, wykopaliska, odkrywki glebowe i inne). Najczęściej jednak ingerencja człowieka w świat przyrody prowadzi do obniżenia atrakcyjności i zaburzenia harmonii w przyrodzie. Przykładem mogą być linie energetyczne, farmy wiatrowe, duże ośrodki turystyczne, zakłady przemysłowe. Następnym, wtórnym, ale również ważnym elementem warunkującym rozwój turystyki na obszarach przyrodniczo cennych są uwarunkowania gospodarcze, a przede wszystkim zagospodarowanie turystyczne. Niedostosowanie bazy noclegowej oraz infrastruktury komunikacyjnej do potrzeb ruchu turystycznego w sposób bezpośredni prowadzi do zmian w środowisku przyrodniczym, zmniejszając tym samym atrakcyjność wyjazdu. Z drugiej strony na walory wypoczynkowe wpływa też umiejętne wkomponowanie bazy turystycznej w otaczający krajobraz. Ważną rolę odgrywa również polityka turystyczna. Szczególne znaczenie ma jej kształtowanie na poziomie samorządów lokalnych, które powinny inicjować i kreować procesy zmierzające do efektywnego i racjonalnego wykorzystania ekosystemów cennych przyrodniczo, wyznaczać obszary pod inwestycje turystyczne, stymulować popyt. Istotną rolę, decydującą o stopniu wykorzystania walorów środowiska przyrodniczego oraz o dostosowaniu zasad użytkowania turystycznego do potrzeb otoczenia, pełnią uwarunkowania natury informacyjnej. Istotnie oddziałują one na sferę podaży na obszarach przyrodniczo cennych (np. przestrzeganie wymagań sanitarnych stawianych obiektom bazy noclegowej i żywieniowej) oraz sferę popytu, rozumianego jako przygotowanie turystów do świadomego użytkowania walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego (np. znajomość prawa w zakresie poruszania się po obszarach przyrodniczo cennych, w tym wyłączenie obszarów ochrony ścisłej spod penetracji turystycznej). Skala i zakres wykorzystania tych walorów stają się pochodną upowszechnienia informacji o nich [Szpilko, Ziółkowski 2010, s. 53–55]. Z uwarunkowaniami informacyjnymi powiązane są ściśle uwarunkowania społeczne. Chodzi tu przede wszystkim o poziom świadomości ekologicznej zarówno mieszkańców obszarów cennych przyrodniczo, jak i odwiedzających je turystów.

Z punktu widzenia praktyki, w przypadku obszarów przyrodniczo cennych istnieje często konflikt funkcji udostępniania do masowej obsługi ruchu turystycznego oraz funkcji ochronnej. Paradoksem jest, że istnieją przypadki, w których nadanie statusu ochrony obszarom przyrodniczo cennym przyniosło negatywne skutki. Niekiedy sam status ochrony stanowi czynnik zagrożenia dla takiego obszaru, co może powodować m.in. zbyt duże zainteresowanie turystów [Zbaraszewski, Pieńkowski, Steingrube (red.) 2014, s. 96]. W związku z tym planiści i decydenci stają często przed dylematem: chronić czy udostępniać, a jeśli tak, to jak i w jakim zakresie. W celu pogodzenia ze sobą tych funkcji na świecie promowane i realizowane są takie kierunki rozwoju obszarów przyrodniczo cennych, jak: turystyka, rekreacja i lecznictwo [Kulesza, Czoch 2007]. Z tych trzech opcji najważniejszą rolę odgrywa turystyka. Dlatego tak ważne jest, aby na obszarach przyrodniczo cennych odpo-

wiednio zarządzać ruchem turystycznym, aby turyści osiągnęli swoje cele poznawcze, a jednocześnie nie wchodziły one w konflikt z funkcją ochronną tych terenów.

Zrównoważone użytkowanie obszarów o wyjątkowych walorach naturalnych powinno być tak prowadzone, aby uniknąć trwałego zniekształcenia lub zniszczenia cennych przyrodniczo elementów i ekosystemów, w tym różnorodności biologicznej, lub też doprowadzić do odtworzenia elementów wcześniej zdegradowanych bądź utraconych. Ponadto, zgodnie z zasadą ekonomizacji, efekty powinny zostać uzyskane minimalnym kosztem społecznym. Istotne jest więc, aby działania ochronne nie prowadziły do pogarszania jakości życia społeczności zamieszkujących tereny przyrodniczo cenne (por. [Kruk 2011, s. 149]).

4. Nowe podejście do rozwoju turystyki na obszarach cennych przyrodniczo

Rozważając zrównoważony rozwój turystyki na obszarach przyrodniczo cennych, trzeba też wziąć pod uwagę najnowsze koncepcje rozwojowe, w tym koncepcję zielonej gospodarki. Zielony rozwój gospodarki jest to taki kierunek rozwoju społeczno-gospodarczego, który w bardziej efektywny sposób umożliwi realizację celów zrównoważonego rozwoju. Najczęściej podawana definicja zielonej gospodarki określa ją jako taką, która wpływa na wzrost dobrobytu ludzi i równości społecznej, jednocześnie zmniejszając zagrożenia środowiskowe i niedobór zasobów naturalnych [Burchard-Dziubińska 2013]. W kontekście zrównoważonego rozwoju i likwidacji ubóstwa zielona gospodarka jest jednym z ważnych narzędzi osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, dostarcza rozwiązań do tworzenia polityki, ale nie powinna być traktowana jako zestaw sztywnych zasad [Allen, Clouth 2012, s. 6–8].

Pomimo wielu funkcjonujących definicji zielonej gospodarki zawierają one elementy wspólne, takie jak: oszczędzanie zasobów naturalnych, redukcja emisji gazów cieplarnianych i innych zanieczyszczeń, ochrona bioróżnorodności, jakość życia, dobrostan ludzi i sprawiedliwość społeczna [Ryszawska 2013, s. 50–70]. Działania w zakresie rozwoju zielonej gospodarki w turystyce polegają m.in. na wdrażaniu zielonych innowacji, które powodują zmniejszenie wpływu na środowisko oraz optymalizują wykorzystanie zasobów naturalnych. Przykładem mogą być rozwiązania dotyczące poprawy efektywności energetycznej w hotelach (m.in. w lodówkach, pralkach, telewizorach, urządzeniach do klimatyzacji i ogrzewania). Ich wdrożenie jest często wymuszone rosnącymi cenami energii, oczekiwaniami klientów, rozwojem zaawansowanych technologii niskoemisyjnych, a czasami inicjatywami rządowymi. Na szczeblu krajowym zielone innowacje mogą być wspierane przez zmiany w polityce podatkowej, reformę i redukcję szkodliwych środowiskowo subsydiów, stosowanie nowych instrumentów rynkowych, ukierunkowanie inwestycji publicznych na „zielone” kluczowe sektory (m.in. odnawialne źródła energii, recykling odpadów, zrównoważona produkcja i konsumpcja, rolnictwo ekologiczne, zrównoważony transport), zazielenianie zamówień publicznych, po-

prawa prawnych uregulowań środowiskowych, jak też ich egzekwowanie [OECD 2013, s. 19–32]. Stosowanie zielonych innowacji w turystyce może wspomóc rozwiązanie wcześniej wspomnianych problemów, takich jak: nadmierne zużycie energii i emisja gazów cieplarnianych, zużycie wody, utrata bioróżnorodności, a także problemów związanych z efektywnym zarządzaniem dziedzictwem kulturowym.

Zarówno dla turystyki, jak i innych sektorów zorientowanych głównie na usługi istotne jest to, że innowacje w zakresie poprawy wyników środowiskowych nie polegają tylko na wprowadzaniu nowych technologii. Innowacje nietechnologiczne będą odgrywały coraz ważniejszą rolę w transformacji do zielonej gospodarki. Przykładowo, mogą to być środowiskowe systemy zarządzania, nowe modele biznesowe, zmiany w marketingu i metodach organizacji, a także innowacje w strukturach społecznych i instytucjonalnych. Rządy krajów powinny wspierać takie innowacje, w tym także mieć na uwadze to, czy prowadzona przez nie polityka turystyczna jest wystarczająca do wprowadzania tych innowacji [OECD 2013].

Uwzględniając konieczność racjonalnego planowania zagospodarowania turystycznego na obszarach przyrodniczo cennych, Kowalczyk i Derek wyróżniają trzy najważniejsze koncepcje w tym zakresie:

1. Koncepcja strefowania przestrzennego, która zakłada, że na obszarach chronionych powinny być wydzielone obszary ochrony ścisłej, a także takie, w których reżimy ochronne są mniej surowe.

2. Koncepcja koncentracji-rozproszenia ruchu turystycznego, według której do celu właściwego zagospodarowania turystycznego obszarów chronionych możliwe są dwa alternatywne rozwiązania: albo należy dążyć do skupienia ruchu turystycznego w odpowiednich miejscach (np. bardziej odpornych na negatywne oddziaływanie człowieka na środowisko przyrodnicze), albo podjąć działania na rzecz takiego rozproszenia, aby obecność nielicznych turystów nie stwarzała zagrożenia dla zasobów przyrodniczych.

3. Koncepcja ograniczenia dostępności polegająca na wprowadzeniu ograniczeń administracyjnych, których celem jest zmniejszenie ruchu turystycznego. Na ogół działania te sprowadzają się do ustalenia limitu (najczęściej dziennego) liczby osób lub samochodów, które mogą przebywać na terenie objętym ochroną, a także na wprowadzeniu opłat za wstęp [Kowalczyk, Derek 2010, s. 183–195].

W aspekcie społecznym rozwoju turystyki na obszarach przyrodniczo cennych wymagane jest, aby kontrola i korzyści z niej płynące pozostały w rękach społeczności lokalnych. Turystyka zrównoważona powinna służyć rozwiązywaniu konkretnych lokalnych problemów, np. zamiast budowy hotelu, należałoby wykorzystać i tworzyć bazę noclegową będącą własnością mieszkańców. Wpłynie to pozytywnie na rozwój miejscowych gospodarstw, wzrost lokalnej przedsiębiorczości, a także niejednokrotnie zmusi do konserwacji tradycyjnych zabudowań wiejskich. Pomocnym narzędziem w takim podejściu może być planowanie przestrzenne, w tym szczególnie: unikanie inwestycji na terenach chronionych, projektowanie inwestycji zgodnie z typem miejscowego krajobrazu oraz lokalizacja nowych inwestycji w gra-

nicach istniejącej zabudowy, tam gdzie już istnieją lokalne usługi (por. [Kłodziński 2011]).

Planowanie rozwoju turystyki na obszarach cennych przyrodniczo jest złożonym zagadnieniem, tym bardziej że można zaobserwować wiele trendów, które mają na nie wpływ. Zostały one zidentyfikowane przez Światową Unię Ochrony Przyrody (IUCN) jako:

- Rosnący poziom wykształcenia i zapotrzebowania na podróże.
- Wzrost długości życia.
- Zmieniająca się rola kobiet.
- Zmiany w podziale i dostępności czasu przeznaczanego na wypoczynek.
- Wzrost roli jakości usług.
- Zmiana wzorców wypoczynku.
- Zaawansowanie w globalnej komunikacji i technologiach informatycznych.
- Rozprzestrzenianie się opcji podróży.
- Poczucie osobistego bezpieczeństwa.
- Wzrost świadomości społecznej i środowiskowej.
- Globalizacja gospodarki [Eagles, McCool, Haynes 2012, s. 14–21].

Prawidłowe planowanie może zminimalizować negatywne skutki oddziaływania turystyki na środowisko, zapewnić jej zrównoważony rozwój oraz chronić zasoby wykorzystywane w innych sektorach gospodarki. Szczególnie ważne jest zwrócenie uwagi na takie planowanie rozwoju turystyki, który respektuje pojemność lokalnych ekosystemów [UNEP 2009, s. 15]. Innymi słowy, kluczowe stają się dwa wyzwania – w jaki sposób można zapewnić turystom korzystanie z terenów cennych przyrodniczo, eliminując zagrożenie utratą najważniejszych wartości środowiska naturalnego i kulturowego, oraz w jaki sposób można zapewnić możliwości rozwoju turystyki i rekreacji na terenach chronionych, tak aby zaspokoić potrzeby społeczeństwa w sposób odpowiedni, odpowiedzialny i dbający o wysoką jakość usług [IUCN 2014, s. 113–114]. Według IUCN ten konsensus można osiągnąć, zwracając uwagę na trzy ważne elementy: zapewnienie udziału w procesie planowania wszystkim grupom interesariuszy, wykorzystanie najlepszej dostępnej wiedzy i zasobów informacji oraz zarządzanie dostosowane do globalnych trendów i do lokalnych warunków.

W ujęciu praktycznym, wdrażanie zrównoważonego podejścia na terenach przyrodniczo cennych oznacza zapewnienie, że działania w zakresie rozwoju turystyki są:

- Zaplanowane zgodnie z zasadami ekonomii, w tym uwzględniające zapotrzebowanie rynkowe na te usługi.
- Obsługiwane przez odpowiednich doświadczonych i wykwalifikowanych operatorów.
- Uwzględniające pojemność ekosystemów, respektujące granice środowiska, szczególnie w odniesieniu do zużycia wody, usuwania ścieków i odpadów.
- Kompatybilne z celami ochrony konserwatorskiej na terenach chronionych oraz planami zarządzania nimi.

- Akceptowane przez lokalne społeczności i zapewniające im udział w podejmowaniu decyzji.
- Dostarczające rzeczywistych i sprawiedliwych korzyści dla lokalnej społeczności [Idziak 2011, s. 10].

Ten ostatni czynnik oznacza, że należy zadbać o to, aby zwiększenie korzyści ekonomicznych odbywało się przy zagwarantowaniu, że lokalne społeczności są w ten proces zaangażowane i faktycznie te korzyści do nich trafiają. Tam, gdzie jest to możliwe, turystyka powinna być wykorzystywana do redukcji biedy poprzez wdrażanie strategii *pro-poor*. Jest to tzw. turystyka społecznie odpowiedzialna, nazywana też turystyką na rzecz biednych. Jako światowy trend zyskuje ona coraz większą popularność. Celem odpowiedzialnej turystyki jest podróżowanie w humanistycznym i ekologicznym wymiarze. Turysta odwiedzający miejsca, w których panuje bieda, stara się przyczynić do rozwiązywania miejscowych problemów i pomagać w rozwoju społeczności lokalnej [Idziak 2011].

Do powyższej listy kryteriów, którym powinny odpowiadać działania w zakresie rozwoju turystyki na obszarach przyrodniczo cennych, należy dodać, że muszą być one:

- Wprowadzane w sposób umiarkowany, ostrożny, unikając zarówno rozwoju napędzanego bardziej popytem niż priorytetami ochronnymi, jak i rozwoju, który przekracza zapotrzebowanie rynkowe.
- Monitorowane i skutecznie kontrolowane, w tym korygowane są ewentualne niekorzystne skutki realizacji przyjętych celów gospodarowania na tych terenach (por. [IUCN 2014]).

Monitoring realizacji strategii zrównoważonej turystyki na obszarach przyrodniczo cennych powinien opierać się na zestawie różnorodnych wskaźników odnoszących się nie tylko do sfery przyrodniczej, ale także do sfery społecznej i gospodarczej (np. stan infrastruktury turystycznej, stan i zagrożenia zasobów naturalnych, zachowania turystów). W tym procesie powinny brać udział nie tylko władze różnego szczebla, ale także zainteresowane grupy społeczne: organizacje pozarządowe, naukowcy czy przedsiębiorcy. Wnioski z monitoringu powinny być wykorzystane zarówno do poprawy zarządzania, jak i w edukacji oraz komunikacji z turystami.

5. Dobre praktyki w zakresie rozwoju zrównoważonej turystyki na obszarach przyrodniczo cennych

Dobra praktyka jest działaniem, które prowadzi do dobrych lub bardzo dobrych wyników organizacji. Powinna one również charakteryzować się takimi cechami, jak: dobre planowanie, autoewaluacja, możliwość implementacji przez inne organizacje, etyka działania. Dodatkowo może też ona wyróżniać się nowatorstwem w podejściu do rozwiązywania problemów lub w jakimś innym aspekcie działalności (por. [Kawińska, Wiktor 2008]). Kryteria te spełniają zaprezentowane niżej przykłady dobrych praktyk. Odnoszą się one do wcześniej omawianych kluczowych elementów

rozwoju turystyki na obszarach przyrodniczo cennych: efektywnego planowania, zielonych innowacji, zaangażowania społeczności lokalnych w ochronę zasobów naturalnych oraz monitorowania zachowań osób odwiedzających te obszary.

5.1. Efektywne planowanie w parku narodowym Cradle Mountain w Australii

Cradle Mountain jest parkiem narodowym znajdującym się na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO. W 2003 roku został opracowany „Plan rozwoju turystyki Cradle Mountain” (*The Cradle Mountain Tourism Development Plan – CMTDP*). Jego celem był rozwój turystyki zgodny z wymaganiami ochrony obszaru cennego przyrodniczo. Jednocześnie miał on spełnić funkcję edukacyjną w stosunku do osób odwiedzających. Opracowany dokument odzwierciedlił i wzmocnił już istniejące partnerstwo pomiędzy wszystkimi interesariuszami. Powstał on w odpowiedzi na potrzebę bardziej zintegrowanego podejścia do kwestii zarządzania terenem parku.

W planie przyjęto, że rozwój infrastruktury turystycznej będzie zgodny z zapisami „Planu Obszaru Światowego Dziedzictwa” (*The World Heritage Area Plan*). Sukces w zakresie współpracy interesariuszy był możliwy dzięki uwzględnieniu trzech elementów:

- Dokonania kompleksowej oceny sytuacji na obszarze Cradle Mountain.
- Opracowania elementów planowania, takich jak identyfikacja interesariuszy, określenie wizji i zestawu celów jako podstawy do dyskusji nad planem.
- Przedstawienia mechanizmów osiągnięcia założonych celów planu.

W celu zagwarantowania, że opracowany plan zostanie wdrożony, zostało utworzone pełnoetatowe stanowisko pracy urzędnika ds. rozwoju turystyki (por. [Wray i in. 2010, s. 51–52]).

5.2. Zielone innowacje w hotelach i restauracjach w Austrii

W 2009 roku austriacki Minister Gospodarki, Rodziny i Młodzieży zainicjował opracowanie nowej „Strategii rozwoju turystyki”. Zaangażowano do tego procesu dziewięć krajów związkowych oraz wszystkie podmioty odpowiedzialne za turystykę. Wdrażanie strategii koncentrowało się na pięciu kluczowych elementach: marketingu, innowacjach, subsydiach celowych, infrastrukturze i biznesie środowiskowym. Na bazie strategii pojawiło się wiele nowych inicjatyw, między innymi w 2009 roku Austriacka Agencja Energetyki opublikowała poradnik zarządzania energią w hotelach i restauracjach (*Leitfaden Energiemanagement in der Hotellerie und Gastronomie*). Zawiera on przegląd narzędzi planowania, technologii wdrożeniowych, możliwości finansowania, bazę ekspertów i partnerów oraz przykłady dobrych praktyk (np. rozwiązania w hotelarstwie dotyczące energooszczędnego budownictwa, wykorzystania odnawialnych źródeł energii, zwiększenia efektywności energetycznej w systemach grzewczych). Dodatkowo Ministerstwo Federalne ogłosiło krajową nagrodę w dziedzinie turystyki dla osiągnięć w zakresie efektywności energetycznej

w sektorze hotelarskim i gastronomicznym i jednocześnie inną nagrodę, przyznawaną za osiągnięcia w innowacjach w turystyce (*Innovationspreis Tourismus*) [OECD 2013].

5.3. Wakatobi Marine National Park w Indonezji jako przykład turystyki odpowiedzialnej społecznie

Wakatobi Marine National Park, uznany za obszar chroniony w 1996 roku, jest drugim co do wielkości morskim parkiem narodowym w Indonezji. Obejmuje obszar 1,39 mln ha środowiska morskiego, wybrzeża i lasów tropikalnych w regionie Wallacea pomiędzy Borneo a Nową Gwineą, łącznie z Sulawesii, miejscem wyróżniającym się wyjątkowymi zasobami bioróżnorodności.

Działania na rzecz utworzenia parku narodowego rozpoczęły się w 1995 roku od badań naukowych prowadzonych przez organizację pozarządową wywodzącą się z Wielkiej Brytanii. Po rozpoznaniu ogromnego bogactwa bioróżnorodności na badanym obszarze zawiązało się lobby, które wspierane przez miejscowe instytucje, doprowadziło do utworzenia przez rząd Indonezji obszaru chronionego. Na terenie parku działa centrum naukowe, do którego przybywają co roku wolontariusze z ośrodków naukowych z całego świata. Dodatkowo przy projektach badawczych zaangażowani są przedstawiciele różnych zawodów. Skutkuje to tym, że osoby odwiedzające teren parku generują korzyści ekonomiczne dla społeczności lokalnej, gdyż ponad 50% wydatków wolontariuszy trafia do mieszkańców. Ponadto około 60 rodzin utrzymuje się z pracy na rzecz parku (etatowej lub dorywczej). W ramach projektu działa też centrum edukacyjne, które każdego roku prowadzi zajęcia z biologii raf koralowych dla ponad 1000 dzieci [IUCN 2002].

Centrum naukowe w Wakatobi Marine National Park jest jednym z największych na świecie przykładów skoordynowanego projektu naukowego w parku narodowym, bazującego na pracy wolontariuszy. Umożliwia on uświadomienie społecznościom lokalnym konkretnych korzyści wynikających z ochrony zasobów naturalnych (lasów tropikalnych czy raf koralowych), a nie z ich eksploatacji.

5.4. Monitoring wzorców zachowań osób odwiedzających park w Pruhonicach (Czechy)

Park w Pruhonicach w 1992 roku został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO jako część Historycznego Centrum Pragi. Jest jednym z najczęściej odwiedzanych parków w Czechach. Obejmuje obszar około 250 ha, posiada 30 km szlaków. Położony jest w odległości 15 km od centrum Pragi i wyróżnia się wyjątkowym połączeniem wartości ekologicznych i kulturowych z komponentem rekreacyjnym. Dzięki wysokiej jakości walorom turystycznym oraz korzystnemu położeniu w obrębie Praskiego Obszaru Metropolitalnego park przyjmuje średnio 155 tys. osób odwiedzających rocznie, głównie w okresie od kwietnia do września, z największą intensywnością w kwietniu i maju.

Ze względu na dużą popularność parku, szczególnie w weekendy oraz w okresie wysokiego sezonu, niektóre części parku są wyjątkowo zatłoczone, podczas gdy inne nie są użytkowane tak intensywnie. W związku z tym zaistniała potrzeba realizacji programu badawczego, polegającego na monitorowaniu zachowań osób odwiedzających park w Pruhonicach. Podstawą badań było podejście hybrydowe, na które składały się dwie uzupełniające się wzajemnie części: kwestionariusz ankiety i badania GPS. Dzięki temu uzyskano informacje na temat najbardziej popularnych miejsc, preferowanych tras podróży, ilości czasu spędzanego w każdym miejscu oraz odległości i prędkości poruszania się turystów. Wyniki badań porównano z systemem szlaków parku w Pruhonicach wraz z ich atrakcjami i udogodnieniami. Umożliwiło to opracowanie rzeczywistych scenariuszy, uwzględniających wzorce poruszania się osób odwiedzających oraz ich preferencji i zachowań w parku. Wyniki badań umożliwiły zidentyfikowanie obszarów parku podatnych na zatłoczenie oraz zagrożonych degradacją na skutek działalności człowieka. Opisany przykład pokazuje, jak ważne dla zarządzania obszarem parku w Pruhonicach jest dostosowanie długookresowego monitoringu wzorców zachowań osób odwiedzających do celu ochrony wartości przyrodniczych i kulturowych, które były pierwotną przyczyną utworzenia tego obszaru chronionego [IUCN 2014].

6. Zakończenie

Rozwój turystyki jest ściśle powiązany z jakością środowiska naturalnego. Jest to dziedzina gospodarki, która niejako w sposób oczywisty wymaga podejścia zgodnego z zasadami zrównoważonego rozwoju. Od strony teoretycznej temat zrównoważonej turystyki został szeroko opisany w literaturze, znajduje też odzwierciedlenie w międzynarodowej polityce turystycznej. Główny problem polega na ciągle niedostatecznej realizacji zasad zrównoważonej turystyki w praktyce. Zaprezentowane w artykule przykłady dobrych praktyk udowadniają, że jest to możliwe. Muszą jednak zostać spełnione odpowiednie warunki, takie jak efektywne planowanie, współpraca wszystkich interesariuszy, wsparcie państwa, uwzględnienie potrzeb społeczności lokalnych oraz prawidłowe monitorowanie realizowanych działań.

Literatura

- Allen C., Clouth S., 2012, *A guidebook to the Green Economy*, UNDESA.
- Burchard-Dziubińska M., 2013, *Zielona gospodarka jako nowy obszar zainteresowania ekonomii*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, <http://www.pte.pl/kongres/referaty> (10.03.2016).
- Eagles P.F.J., McCool S.F., Haynes Ch.D., 2002, *Sustainable tourism in protected areas. Guidelines for planning and management*, IUCN.
- Idziak W., 2011, *Turystyka społeczna – inspiracje dla turystyki wiejskiej*, Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, Oeconomica, nr 288 (64).
- IUCN, 2014, *Tourism and visitor management in protected areas. Guidelines for sustainability*.

- Karwińska A., Wiktor D., 2008, *Przedsiębiorczość i korzyści społeczne: identyfikacja dobrych praktyk w ekonomii społecznej*, www.ekonomiaspoleczna.pl (31.08.2016).
- Kłodziński M., 2011, *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich na obszarach objętych siecią NATURA 2000*, [w:] *Zrównoważony rozwój obszarów przyrodniczo cennych*, red. T. Poskrobko, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku, Białystok.
- Komisja Europejska, 2010, *Europa – najpopularniejszy kierunek turystyczny na świecie – nowe ramy polityczne dla europejskiego sektora turystycznego*, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Bruksela.
- Kowalczyk A., Derek M., 2010, *Zagospodarowanie turystyczne*, PWN, Warszawa.
- Kruk H., 2011, *Działalność parków narodowych i krajobrazowych w zakresie rozwoju zrównoważonego – wyniki badań*, [w:] *Zrównoważony rozwój obszarów przyrodniczo cennych*, red. T. Poskrobko, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku, Białystok.
- Kulesza K., Czoż K., 2007, *Ekologiczne uwarunkowania rozwoju turystyki na obszarach przyrodniczo cennych*, Materiały z IV Konferencji „Błękitny San”, Nozdrzec, 20–21 kwietnia.
- OECD 2010, *Tourism 2020: Policies to Promote Competitive and Sustainable Tourism*, [w:] *OECD Tourism Trends and Policies 2010*, OECD Publishing, s. 55–56.
- OECD, 2013, *Green innovation in tourism services*, OECD Tourism Papers, 2013/01, OECD Publishing, s. 19–32.
- Ryszawska B., 2013, *Zielona gospodarka – teoretyczne podstawy koncepcji i pomiar jej wdrażania w Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław, s. 50–70.
- Szpilko D., Ziółkowski R., 2010, *Zagospodarowanie turystyczne obszarów chronionych województwa podlaskiego*, *Ekonomia i Zarządzanie*, nr 1.
- UNEP, 2009, *Sustainable coastal tourism. An integrated planning and management approach*.
- Wray M. et al., 2010, *Sustainable regional tourism destinations: best practice for management development and marketing*, CRC for Sustainable Tourism.
- Zbarszewski W., Pieńkowski D., Steingrube W. (red.), 2014, *Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania turystyki transgranicznej na obszarach przyrodniczo cennych*, W. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Greifswald–Szczecin.